

Ю.М. Нікольченко,
В.В. Деліман

ЛІТОПИС САМІЙЛА ВЕЛИЧКА В КУЛЬТУРНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНИ

Серед вагомого розмаїття джерел з історії та культури модерної України, особливе місце посідають унікальні історико-літературні пам'ятки вітчизняної культурної спадщини, які відомі за загальною назвою – «Козацькі літописи» XVII–початку XVIII століття. Не перебільшуючи їх наукову вагу, можна без сумнівів стверджувати, що вони дійсно є фундаментом у формуванні вітчизняної науки з історії, філософії і культури України.

У цьому контексті найбільший інтерес викликають літописи Самовидця, Григорія Грабянки, Густиський, Львівський, Острозький та інші. Разом з тим, не підлягає сумніву загальновідома у вітчизняній історіографії теза, що «лаври першості» належать шедевр барокової літератури і культури України – літопису Самійла Величка.

Самійло Величко тримає першість у репрезентації детальної інформації щодо історії і культури низового та реєстрового козацтва і Гетьманщини, в основі якої – велика кількість вітчизняних (з Генеральної Військової Канцелярії Гетьманщини) та іноземних автентичних документальних і наративних джерел, що засвідчує унікальну науковість літопису та його непересічне місце у культурній спадщині України.

Ключові слова: історія української культури, українська барокова культура, козацьке літописання, Літопис Самійла Величка, джерела літопису, культурна спадщина України.

DOI 10.34079/2226-2830-2024-14-27-33-42

Постановка проблеми. Славнозвісна літописна повість Самійла Величка – історичний і культурний розпис про події на території українських земель із найдавніших часів до початку XVIII ст. Цей твір став відомим людям із творчим потенціалом і шанувальникам вітчизняної історії та культури з 1864 р., з часу завершення його друку. Дозвіл до друку літопису Самійла Величка був схваленим рішенням Київської археографічної комісії з розгляду давніх актів.

Аналіз досліджень і публікацій. Літопис досліджували у різні часи та за різними науковими галузями вітчизняні й зарубіжні вчені: М. Костомаров, М. Максимович, М. Погодін, М. Грушевський, Д. Багалій, Д. Яворницький, Д. Чижевський, О. Левицький, В. Іконніков, І. Франко, Д. Дорошенко, М. Зеров, М. Возняк, Я. Дзира, Ю. Луценко, Д. Наливайко, М. Марченко, О. Мишанич, М. Попович, В. Шевчук, В. Соболев, Ю. і Т. Нікольченки та інші.

Тарас Шевченко, як член Археографічної комісії, ознайомився з рукописом Літопису ще наприкінці 40-х років XIX ст. До цього доклався О. Бодянский, якому світоч української літератури і мистецтва писав: «Спасибі тобі за літописи, я їх вже напам'ять читаю, оживає мала душа моя, читаючи їх. Спасибі тобі» (Шевченко, 1985, с. 286).

Разом з тим, до сьогодення ще є недослідженою тема, пов'язана з пошуком джерел, які були використані Самійлом Величком у ході написання славетної книги.

Літопис є значним внеском не тільки в українське історикознавство та культурологію, а й в історико-мемуарну прозову літературу (Корпанюк, 2005, с. 18). На наш погляд, це – важливий напрямок у пошуках істини.

Мета статті – характеристика літопису Самійла Величка як унікальної пам'ятки культурної спадщини України барокової доби. У цьому контексті особлива увага приділена джерелам літопису, які слугували підґрунтям для написання твору, а відтак – визначення його культурознавчого дискурсу.

Дуже прикро про це писати, але рукописний оригінал літопису знаходиться не в Україні, а у Санкт-Петербурзі. Його придбав М. Погодін в 1840 р. у знаного на той час збирача артефактів І. Лаптева. М. Максимович і О. Бодянський виявили бажання видати Літопис друком, та вони не змогли знайти для цього достатньої кількості коштів. Тому М. Погодіним був переданий дозвіл на його друкування Київській археографічній комісії. Видання Літопису було здійснене протягом 1848–1864 рр.

У перекладі на сучасну українську мову Літопис був виданий у 1991 р. До його перекладу була додана вступна стаття відомого знавця української літописної традиції, ренесансної і барокової літератури Валерія Шевчука; він підготував для видання, наукові коментарі, географічний та іменний покажчики, багаті ілюстративні матеріали (Величко, 1991a; 1991b).

Оригінал Літопису дійшов до нас із значними втратами: найбільше постраждав перший том, у якому висвітлюються події, що обіймають період 1595–1659 рр.; є пошкодження часом у другому і третьому томах (з 1660 по 1700 рр.) Під час підготовки Літопису до видання для заміни зіпсованих фрагментів були використані схожі записи з іншого твору Самійла Величка – «Космографія». До нас дійшов більш пізній примірник пам'ятки, який, вочевидь, був опрацьований за активної участі Г. Полетики (Інститут рукописів Національної бібліотеки України).

Як вважає М. Возняк, «Літопис Величка правдоподібно не закінчився 1700 р., бо на заголовку поставлений 1720 р., в багатьох місцях другого тому автор згадує події з часу між 1700–1720 рр. і, нарешті, в автобіографічній замітці у другому томі просто обіцяє, що оповістить про події, які передували його усуненню з посади військового канцеляриста» (Возняк, 1994, с. 376). Самійло Величко наголошує, що він хотів би розповісти про події, що передували його ув'язненню. Значна когорта вчених вважає, що це відбулося наприкінці 1708 р., і пов'язана ця подія зі стратою Кочубея. М. Марченко вважав цей привід непереконливим: Як він вважає, Самійло Величко потрапив у немилість до можновладців через І. Мазепу, під час перебування якого на посаді гетьмана був писарем. Але до політичного конфлікту І. Мазепи з Петром І Самійло Величко не був причетним. В іншому випадку його чекало жорстоке покарання царату.

До сучасних дослідників дійшли свідчення, що автор плідно працював над своїм Літописом у с. Жуки на Полтавщині, хоча це не дозволяє конкретно визначити час його створення. В. Шевчук зазначає, що 1720 р., який вказано на титулі, ймовірно, означає початковий етап роботи. Закінчення Літопису ознаменоване 1725 р. (у другому томі згадується рік смерті Петра І), і під 1728 р. вміщена остання згадка про Самійла Величка (Величко, 1991a, с. 9).

Виклад основного матеріалу. У першому томі Літопису вміщено назву – «Оповідання по козацьку війну з поляками, яку вів гетьман запорозьких військ Зіновій Богдан Хмельницький у вісьмох літах»; у другому і третьому томах – «Літописні оповідання про українські і почасти інші події, зібрані тут і описані». Літопис Самійла Величка вирізняється канцелярською мовою, яка далека від розмовної мови. Але автор Літопису її поєднує з розмовною мовою і позначає її як козацько-руську. П. Житецький схаактеризував її як «строкату, причавлену при тому канцелярською рутинною, з

роздутим уявленням про козацьке наріччя» (Житецкий, 1889, с. 116).

Витоки до створення Літопису Самійла Величка – явище надважливе і суперечливе. Їх пошуки літописець визначив досить легко: «Що в одному джерелі не знайшов – доповнив з іншого», а далі: «Бо нині через сімдесят років після війни Хмельницького, важко домагатися досконалого знання і правди про ті військові події, тогочасні українські спустошення й сьогочасні шкоди. І це тому, що мало є, як я вже казав, козацьких літописів, та й ті письменники, що я їх згадував, не викладають, мабуть, правдиво подій, а з ними і я сам; марно ж бо кажуть: кожна людина – лож! Ти ж, ласкавий читальнику й правдолюбцю, все те мені вибач і покрій своєю благостинею» (Величко, 1991а, с. 29)].

Досить неочікуване попередження майбутнього читача автором, Зважаючи на таке твердження, до твору Самійла Величка, був дуже прискіпливим багататорічний аналіз використаних у Літописі джерел і це послугувало в подальшому приводом до звинувачень на адресу автора не тільки у запозиченнях, а й у плагіаті з творів різних письменників та фальсифікації документів.

Д. Багалій є автором слів про те, що «питання про джерела для Величчиного літопису – це головне питання щодо цього літопису» (Багалій, 1923, с. 67). Дослідник стверджував, що літописець не вважав за потрібне створювати свій особистий історичний опис на підґрунті оповідань. Отже, він вміщував до канви Літопису повноцінні документальні джерела, що були йому відомі. Частина таких текстів він подає мовами польською і латиною, тобто без перекладу, маючи на увазі, що ці мови знані його читачами. Іноді у рукописі Літопису зустрічаються друковані оригінали та копії офіційних документів. Д. Багалій зауважує: «Величко – це історик, але історик свого часу» (Багалій, 1923, с. 68).

В. Іконніков, захищаючи С. Величка від звинувачень у компіляції, сам назвав його літописцем-компільтором. Літопис Величка він схарактеризував наступним чином: «Величко, власне, писав систематичну історію України і при тому не так завдяки власним спостереженням і спогадам, як за письмовими матеріалами» (Іконніков, 1908, с. 1589).

М. Грушевський про Літопис сказав таке: «Надто часто козацькі літописи виявилися не самостійними, основаними на польських літературних джерелах, суб'єктивними, підчас фантастичними. Із з'ясуванням всього цього інтерес до пам'яток все більше спадав. У зв'язку з накопиченням документального матеріалу і мемуарної літератури, вони відходили на другорядні місця серед джерел для вивчення подій XVII ст., і зараз серед історичного апарату при описанні того часу фігурують швидше «за старою пам'яттю», ніж за сучасною оцінкою» (Грушевський, с. 215).

Ю. Луценко у статті «Біля джерел» у часописі «Вітчизна» в 1989 р. наголошує, що уперше з українських дослідників до аналізу твору Самійла Величка долучився М. Зеров у своїй курсовій роботі «Літопис Граб'янки як історичне джерело і літературна пам'ятка», яка була оприлюднена у 1928 р. М. Зеров мінімізував подібність давньоруських й українських літописів XVII–XVIII ст. та стверджував Величкове авторство щодо терміну «козацькі літописи» (Луценко, 1989).

Як уважають автори статті, щоб уникнути звинувачень Самійла Величка в компіляції у сучасному значенні цього терміну, постала потреба розглядати текст «Літопису» паралельно з аналізом понять «компіляція», «запозичення» та «плагіат». Наразі, літописні джерела слід поділити на дві категорії: документальні та автентичні. У категорії «документальні джерела» Самійло Величко демонструє свою прихильність до «колег по перу», визначаючи авторів та їхні творіння, на які він спирався під час підготовки Літопису.

Ця теза підкріплюється словами автора у «Передмові до читальника»: «Тільки

заглибившись у козацькі літописання, спізнав я про деякі причини того занепаду (про це оповім далі, у розілі другому). Багато дечого я взнав про той занепад і від віршованої книги Самуїла Твардовського, яка має назву «Війна домова», – вона була надрукована в Каліші 1681 року. Скористався я книгою німецького історика Самуїла Пуфендорфія (її переклали з латини на російську мову й видрукували в стольному місті Санкт-Петербурзі 1718 року), а також діаріушем секретаря Хмельницького (про Зорку я розповів докладніше в дев'ятому розділі першої частини). Я брав те, що повідане в книзі Твардовського стислим, мережаним і заплутаним віршем (й оминаючи панегіричний та поетичний непотріб, що належить знати тільки підліткам, виводив (тримаючись як сліпий плоту) лише військові дії. Я змінював у деяких місцях зміст Твардовського (через віршову трудність), але дуже не набагато. Правдивого ж викладу історії та військових подій я не порушував, а коли чого не було в Твардовського, те додавав із Зорки та інших козацьких літописів. А чого не було в Зорки, те додавав із Твардовського. Пуфендорфій же, як далекий від Малої Росії історик, описав ту війну Хмельницького дуже коротко. Треба ще додати, що Твардовський хоч і описав у одній книзі дванадцятилітню домову (громадянську – Ю.Н., В.В.) польську війну, однак відвів у ній боротьбі Хмельницького з поляками тільки вісім років» (Величко, 1991а, с. 28–29).

Першим письменником, який висвітлив війну під проводом Б. Хмельницького, Самійло Величко згадує С. Твардовського (1600–1660), автора історичної поеми у віршах «Wojna domowa». Це польський поет, який брав участь у війні проти козацько-селянських повстанців (Тарасенко, 2011). Другим – згадуваним Самійлом Величком, є автор «Вступу до європейської історії», хроніст із Німеччини С. Пуфендорф (1632–1694) (Смолій (ред.), 2007, с. 260, 262–263). Третім – є С. Зорка, автор «Діаріушу» (Нікольченко, 2012).

Самійло Величко наголошує, що автором «Діаріушу» є, ймовірно, наближений до гетьмана Хмельницького канцелярист Самійло Зорка. Проте, Величко стверджує, що безпосередньо оригіналу діаріуша у нього не було, проте він скористався копією, яка належала Сильвестру Биховцю з військової канцелярії.

Цей факт став приводом деяким майбутнім дослідникам Літопису висунути Самійлу Величку звинувачення у недоброчинному ставленні до історичних подій (Нікольченко, Ю. та Нікольченко Т., 2012, с. 61).

Загадка полягає в тому, що Самійло Зорка є невідомою постаттю для сучасних дослідників козацької доби. Це ім'я не зафіксоване у документах військових канцелярій Гетьманщини і Запорозької Січі періоду Хмельниччини, хоча Самійло Величко називає його особистим секретарем гетьмана. Відсутнє воно і у «козацьких літописах» Самовидця та Григорія Грабянки. Зорка не фігурує у працях М. Костомарова, М. Максимовича, М. Маркевича, М. Грушевського, Д. Яворницького та інших авторитетів української історичної думки. У двотомній академічній праці «Історія українського козацтва» (2006-2007) С. Зорка згадується у другому томі лише в контексті прискіпливого аналізу Літопису Самійла Величка (Смолій (ред.), 2007, с. 260, 262).

Спробуємо відтворити факти, що стосуються «Діаріушу» С. Зорки зі слів власне Самійла Величка: «Отой Зорка протягом усієї козацько-польської війни лишався за писаря й секретаря у Хмельницького, про всі розмови й учинки достеменно знав і про це просто й досконало описав у своєму діаріуші. Цей діаріуш зберігався в мого товариша Сильвестра Биховця, військового канцеляриста. Його батько Іван Биховець був за канцеляриста при тогочасних чигиринських гетьманах і там переписав собі той діаріуш діянь Хмельницького. Звідтіля і я (взявши діаріуш у згаданого його сина, мого товариша) вибрав і понотував найпотрібніше й найважливіше з військових справунків

Хмельницького і виклав та зобразив це власною працею у цій своїй книзі» (Величко, 1991a, с. 16).

Ці слова є не зовсім переконливими, тому визначити відповідність копії щоденника до оригіналу С. Зорки немає можливості. Разом з тим, заперечуючи тим, хто звинувачував автора Літопису у вигадках, В. Шевчук переконливо завважує, що Самійло Величко був обізнаний з діаріушем С. Зорки, коли перебував на військовій службі у канцелярії років за 12-15 до початку роботи над твором, а тексти окремих документів, зокрема, Б. Хмельницького, він просто відновлює, покладаючись на його стиль. «Тому годі вважати ці листи фальсифікатами в повному розумінні цього слова, їх можна назвати *літературними стилізаціями* адже факти літописець виклав правдиві. Тоді це не було моральним переступом, бо чинилося в традиції античної історіографії, яка слугувала С. Величкові як найавторитетніше керівництво» (Шевчук, 2005, с. 109).

Що стосується «документальності» й «автентичності», слід завважити на не дуже ретельну роботу літописця з документальними джерелами. Це певна відсутність системи і помітна нерозбірливість у їхньому використанні. Самійло Величко вміщує до свого Літопису велику кількість урядових актів, листів, іншої урядової і неурядової документації, не цурається навіть приватних посилок. Усе це відбувається без належного опрацювання і коментарів. Він ігнорує вже діючу на той час у Генеральній Військовій канцелярії Гетьманщини систему документування, запозичену в європейських країнах. Це дало підстави ставитись до деяких джерел Літопису як до фальсифікатів. З цього приводу можна дискутувати з М. Марченком, який вважає, що «Величко не бере на віру звісток про ті чи інші факти, що ставали відомими йому, а співставляє і перевіряє. Це ще не було критичним ставленням істориків до джерела в науковому розумінні, але вже характеризувало великий поступ у розвитку історичної науки» (Марченко, 1959, с. 72).

Основою для створення літописних зведень для Самійла Величка були також літературні твори, які він, вочевидь, любив. Припустимо, що вони являли собою жанрове розмаїття, зокрема: праці історіографів, діаріуші, мемуари, панегірики, епітафії, вірші тощо. Це є свідченням широкого діапазону літературних уподобань у літописця і його прихильності до шляхетної літератури, притаманної діячам барокової культури. Його вибір текстів, уведених до Літопису, слід уважати літературною антологією барокових традицій. Самійло Величко майстерно використовує наративні джерела, серед яких твори українського фольклору, зокрема ті, що конкретно або опосередковано присвячені історії та культурі козацтва.

Низка важливих відомостей у другому і третьому томах Літопису є більш об'ємною і різнобічною. У них використовуються документи, які різняться за своєю типологією та видовою ознакою. Їхня кількість суттєво збільшилась у порівнянні з першим томом. Наприклад, у другому томі їх використано 87, а у першому лише 19. Самійло Величко вельми активно користується «Синописом», а також творами відомих в українській культурі XVII ст. діячів православної церкви та літераторів, зокрема Симеона Полоцького, Лазаря Барановича, Іоанікія Галятовського, Дмитра Ростовського.

Працюючи над Літописом, Самійло Величко ретельно опрацював поеми польського поета Олександра Бучинського-Яскольда про Чигиринську війну та поета з Італії XVI ст. – Торквато Тассо, яку переклав польською Пантелеймон Кохановський, наукові праці краківського астронома Томаша Франтішека Ормінського. Окрім того, він широко використовує інформацію з польських та німецьких газет, цитує документи Речі Посполитої.

Літопис Самійла Величка може вважатися незвичайним зібранням різноманітних літературних творів різних авторів. У другому томі вміщена розлога

цитата зі «Скарбниці» Іоанікія Галятівського про його суперечку з єзуїтом Пекарським. Звідси автор літопису використав розповідь про чудо в Єлецькому монастирі під час українсько-турецьких змагань, коли сутички точилися за Львів і Броди. Д. Багалій звернув увагу на те, «що Величко не просто подав цю звістку, а додав до неї власне судження» (Багалій, 1923, с. 10).

Автори статті зазначають, що в особі Самійла Величка з'явилася людина барокової доби, яка досить упевнено намагається зі всією сміливістю познайомити «любого читальника» із тим враженням, яке він отримав від знайомства з величезною кількістю матеріалів, що йому стали доступними. Тому він без зайвих вагань доносить до читача свою думку і сам створює необхідний, з його точки зору, документ. Нам здається, що літописець настільки добре володіє матеріалом, вписується в його історичну канву, що він сам би міг створювати необхідні документи. Так, це підтверджується на прикладі «Білоцерківського універсалу» 1648 р. На цей універсал спирається Б. Хмельницький, який закликав населення Речі Посполитої долучатися до лав козаків. Дослідники цього явища вважають, що документ «сфальшований самим літописцем або, у кращому випадку, кимось із його попередників, але потрапив до Літопису без відповідної перевірки» (Смолій (ред.), 2007, с. 263–264).

Д. Багалій зазначив, що Самійло Величко мав на меті передати правду про козацьку історію. Історик писав: «Він удається до ласкавого читача, нехай той помилки ці повиправляє. Це нагадує нам автора давнього руського літопису, – той теж звертався із таким проханням до свого читача» (Багалій, 1923, с. 55). О. Мишанич наголошує на єдності «літописець-читач»: «Немов повторюючи староруських авторів, Величко наголошує на тому, яке велике значення має «чтеніє книжне» і, зокрема, знання рідної історії, що порівнюється з ліками від усякої туги і скорботи» (Мишанич, 1980, с. 318).

На думку авторів статті, значне число документів, поданих у Літописі Самійла Величка, відсутні як в історичній, так і в художній повістевій літературі. Таке явище було характерним для літописання старокиївського (Нікольченко, Ю. та Нікольченко Т., 2012, с. 63). Це стверджує роздуми М. Максимовича і М. Драгоманова, про те, що літописання козацької доби XVII–XVIII ст. перегукується зі схожими історико-літературними пам'ятками періоду Київської Русі. М. Драгоманов у 1870 р. у рецензії на книгу І. Прижова «Малороссия (Южная Русь) в истории ее литературы с XI по XVIII век» зазначає, що літописи Київського періоду є першоджерелом «тих хронік-мемуарів, які велись у козацькі часи» (Драгоманов, 1991, с. 117). У свою чергу, М. Зеров довів подібність давньоруських та українських літописів XVII–XVIII ст. (Зеров, 2002).

Зважаємо на розмисли дослідниці Літопису В. Соболю, яка першою серед авторитетної когорти історіографів визначила сутність Літопису Самійла Величка: «Якщо й справді термін «козацькі літописи» започаткований Самійлом Величком, то чи не залишив нам сам літописець підказку: його твір – таки літопис, але не у звичному розумінні, і не лише з огляду на те, що авторами їх були люди, близькі до козацтва, а й – що особливо важливо – з урахуванням найвищого злету і найпотаємніших глибин, яких сягала не лише козацька слава, але й думка, винахідливість» (Соболь, 1986, с. 140).

Стверджуємо, що документи, широко використані Самійлом Величком у процесі написання Літопису, суттєво підняли авторитет твору до рівня так званого «історичного збірника», досить поширеного типу літературних творів порубіжжя XVII–XVIII ст., переважно на Гетьманщині.

Не можна оминати й особливості почерку, яким був написаний текст Літопису. За результатами його вивчення вдалося встановити, що основний текст пам'ятки написаний почерком однієї людини, а документи написані іншим почерком.

Вочевидь, спираючись на багатий досвід досвідченого канцеляриста, Самійло Величко, маючи беззаперечний авторитет серед колег-канцеляристів, багато матеріалів дістав із архівів Генеральної Військової Канцелярії Гетьманщині. Сам автор це не утаємничує і постійно нагадує про такий стан речей на сторінках свого твору.

Дослідник Літопису Я. Дзира зараховує його автора до стану військових канцеляристів Гетьманщини, що була «кузнею» державних кадрів і до неї «нелегко було потрапити, належало мати достатні докази чесної поведінки і доброї моралі і про здобуту науку в Київському колегіумі: достатнє знання граматики, синтаксису, риторики і хоча б першої основи знань філософії, особливо логіки» (Дзира, 1971, с. 199–200).

Зважаючи на високопрофесійну канцеляристську діяльність С. Величка, у рукописі вміщені й офіційні друковані копії оригінальних документів і навіть власне оригінали, що могли бути доступними не кожному канцеляристові. Це лист польського короля Михайла Вишневецького до гетьмана Михайла Ханенка, скріплений державною печаткою та королівським автографом «Mihal krol» (Смолій (ред.), 2007, с. 264). Усе вищесказане засвідчує достовірність джерел, історична вірогідність зображених у Літописі подій, явищ і постатей визначили його чільне місце серед шедеврів студіювання історії України у XVII–XVIII ст.

Високопрофесійна літературна здібність Самійла Величка щодо художнього опрацювання джерельної бази та опису подій, класична перекладацька майстерність ставлять його на чільне місце не лише серед хроністів, а і серед літераторів барокової доби в Україні. Творчо осмислюючи епістолярну спадщину своїх земляків літераторів-першопочатківців, він органічно поєднав національну традицію історичної літератури із здобутками історико-літературної галузі у західноєвропейському бароковому річищі. Адже, добре знання літературного процесу, уміння творчо підійти до твору, при необхідності здійснити творчу компіляцію і необхідний переклад робили твір більш яскравим, об'ємним, із необхідним звучанням.

Своєрідність Літопису Самійла Величка є запорукою того, що його автор був літописцем-ученим. «З Величка був дуже вчений письменник супроти, хоча б, Самовидця: він тямив мову латинську, польську, німецьку. Але літопис його має надто компілятивний характер, як це ми бачили, перелічуючи акти, грамоти й листи, що їх Величко позаносив до свого літопису. Їх така сила, що читачеві часом важко стежити за авторовим оповіданням», – зазначив Д. Багалій (Багалій, 1923, с. 67).

Самійло Величко не тільки був продуктом своєї епохи, але значно її випередив. Як вихованець Києво-Могилянської академії, він намагався дотримуватися основних засад, викладених у академічних «Поетиці» та «Риториці» Ф. Прокоповича. На той час вимоги Прокоповича були засадничими. Він стверджував, що «справжній історик мусить уникати трьох небезпек: незнання, захоплення (або пристрасті) та легковажності; творити, не розраховуючи на подяку сучасників, а писати для майбутніх поколінь, розраховуючи на їхнє довір'я до результатів його праці» (Прокопович, 1979, с. 339). Самійло Величко, не порушуючи поставлених вимог, намагався до зображуваного предмету підійти творчо і зі всім своїм захватом.

Висновки. Літопис Самійла Величка – перший історико-літературний твір, у якому історія та культура України потрактовувалися у контексті з бароковими процесами у Європі XVII ст. Це був химерний час, коли, за його переконанням, Хмельниччина спровокувала цілу низку політичних, економічних, соціальних, національних і релігійних протиріч не тільки у Речі Посполитій, а й в інших країнах континенту, які «...запалили й затьмили були димом чи не всю християнську Європу (з не меншою втіхою для бусурман) і це тяглося, як свідчить Твардовський, від 1648-го аж до 1659 року» (Величко, 1991a, с. 289).

Своєрідне визначення історико-культурного процесу для Самійла Величка відбулося тому, що він залучив до своєї оповіді величезну кількість документальних джерел і наративного матеріалу. Завдяки його творчій обробці та додаванню авторської інтерпретації, що обов'язково супроводжується власною оцінкою не тільки цілого ряду подій, а й їхніх учасників. «Однак для Величка вивчення історії – це перш за все пошуки істини, яку він намагається віднайти в суперечливих і часто тенденційних свідченнях текстів іноземного походження або вітчизняних авторів» (Смолій (ред.), 2007, с. 266).

Бібліографічний список

- Багалій, Д., 1923 *Нарис української історіографії: Літописи*. К.: Друкарня Всеукраїнської Академії наук.
- Величко, С.В., 1991а. Літопис. Т. 1. К.: Дніпро.
- Величко, С.В., 1991б. Літопис Т. 2. К.: Дніпро.
- Возняк, М.С., 1994. *Історія української літератури*. У двох книгах: Навч. вид. 2-ге вид., випр. Львів: Світ. Кн. друга.
- Грушевський, М., 1934. Об украинской историографии XVIII века несколько замечаний. *Известия АН СССР*. Ч.ІІІ.
- Дзира, Я.І., 1971. Величко та його літопис. *Історіографічні дослідження в Українській РСР*, Вип. 4. К.: Наукова думка.
- Драгоманов, М.П., 1991. *Вибране*. К.: Либідь.
- Житецкий, П., 1889. *Очерк литературной истории малорусского наречия в XVII и XVIII вв.* Ч.1. К.: Издание «Киевской старины».
- Зеров, Н.Н., 2002. «Действие презельной брани»: Исследование. *Путівник. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського*. Ф. 35. Од. зб. 80. Аркуш 2.
- Иконников, В., 1908. *Опыт русской историографии*. К.: Тип. Императорского Университета св. Владимира, Том второй. Книга вторая. *Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Ф. VII-I. Од. зб. 154/153.
- Корпанюк, М., 2005. «Слово. Хрест. Шабля (Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI-XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище)». К.: Смолоскип.
- Луценко, Ю., 1989. Біля джерел. «Вітчизна». Київ, вип. №5. Доступно: <<http://www.ursr.org/vitchyzna/89/05/html/138.html>>
- Марченко, М. І., 1959. *Українська історіографія*. К.: Видавництво Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.
- Мишанич, О.В., 1980. *Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість*. К.: Наукова думка.
- Нікольченко, Ю. М та Нікольченко Т. М., 2012. Джерелознавчий аспект дослідження Літопису Самійла Величка. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія Філософія, культурологія, соціологія*, 4.
- Прокопович, Феофан, 1979. *Філософські твори в трьох томах*. К.: Наукова думка. Т.1.
- Смолій, В.А. (ред.), 2007. *Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т.* К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», Т. 2.
- Соболь, В.О., 1996. *Літопис Самійла Величка як явище українського літературного бароко*. Донецьк: МП «Отечество»
- Тарасенко, І.Ю., 2011. «Wojna Domowa» польського хроніста С. Твардовського як історичне джерело та пам'ятка історичної думки. *Літописи та хроніки*. К.: НАН

України. Інститут української археографії та джерелознавства ім.
М. С. Грушевського.

Шевченко, Т.Г., 1985. *Твори*: в 5 т. Т.5. К.: Дніпро.

Шевчук, В., 2005. Розвинене бароко. Пізнє бароко В: *Муза Роксоланська: Українська література XVI-XVIII століть*: У 2 кн. К.: Либідь, Кн. 2.

References

- Bahalii, D., 1923. *Narys ukrainskoi istoriografii: Litopysy [Essay on Ukrainian historiography: Chronicles]*. K.: Drukarnia Vseukrainskoi Akademii nauk (in Ukrainian).
- Drahomanov, M.P., 1991. *Vybrane [Selected]*. K.: Lybid (in Ukrainian).
- Dzyra, Ya.I., 1971. Velychko ta yoho litopys [Velichko and its chronicle]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukrainii RSR*, Vyp. 4. K. : Naukova dumka (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M., 1934. Ob ukraynskoi ystoriyografyy XVIII veka neskolko zamechanyi [A few notes on Ukrainian historiography of the 18th century]. *Yzvestiya AN SSSR*. Ch. III. (in Russian)
- Ikonnikov, V., 1908. *Opyt russkoy istoriografii [Experience of Russian historiography]*. K.: Tip. Imperatorskogo Universiteta sv. Vladimira, Tom vtoroy. Kniga vtoraya (in Russian).
- Instytut rukopysiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernadskoho [Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi]*. F. VII-I. Od. zb. 154/153 (in Ukrainian).
- Korpaniuk, M., 2005. «*Slovo. Khrest. Shablia (Ukrainske monastyrsko-tserkovne, svitske kraiove litopysannia XVI-XVIII st., kompiliatsii kozatskoho litopysannia XVIII st. yak istoriko-literaturne yavyshche)*» ["Word. Cross. Saber (Ukrainian monastic and church, secular regional chronicles of the XVI-XVIII centuries, compilations of Cossack chronicles of the XVIII century as a historical and literary phenomenon)"]. K.: Smoloskyp (in Ukrainian).
- Lutsenko, Yu., 1989. Bilia dzherel [Near the springs]. «*Vitchyzna*». Kyiv, Vyp. №5. [Online] Available at: <http://www.ursr.org/vitchyzna/89/05/html/138.html> (in Ukrainian).
- Marchenko, M. I., 1959. *Ukrainska istoriografiia [Ukrainian historiography]*. K. : Vydavnytstvo Kyivskoho universytetu im. T.H. Shevchenka (in Ukrainian).
- Myshanych, O. V., 1980. *Ukrainska literatura druhoi polovyny XVIII st. i usna narodna tvorchist [Ukrainian literature of the second half of the 18th century. and oral folk art]*. K.: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Nikolchenko, Yu. M. and Nikolchenko T. M., 2012. Dzhereloznavchyi aspekt doslidzhennia Litopysu Samiila Velychka. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Seriiia Filosofiia, kulturolohiia, sotsiolohiia*, 4. (in Ukrainian)
- Prokopovych, Feofan., 1979. *Filosofski tvory v trokh tomakh [Philosophical works in three volumes]*. K.: Naukova dumka. T.1. (in Ukrainian)
- Shevchenko, T.H., 1985. *Tvory [Writings]*: v 5 t. Т.5. К.: Dnipro (in Ukrainian).
- Shevchuk, V., 2005. Rozvynene baroko. Piznye baroko [Advanced Baroque. Late Baroque] In: *Muza Roksolans'ka: Ukrayins'ka literatura XVI-XVIII stolit' : U 2 kn. К.: Lybid', Kn. 2.* (in Ukrainian).
- Smoliy, V.A. (red.), 2007. *Istoriya ukrayins'koho kozatstva: Narysy [History of the Ukrainian Cossacks: Essays]*: U 2 t. К.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylyans'ka akademiya», T. 2.
- Sobol, V.O., 1996. *Litopys Samiila Velychka yak yavyshche ukrainskoho literaturnoho baroko [The chronicle of Samiyla Velichka as a phenomenon of the Ukrainian literary baroque]*. Donetsk: MP «Otechestvo» (in Ukrainian)
- Tarasenko, I. Iu., 2011 «*Wojna Domowa*» polskoho khronista S. Tvardovskoho yak

- istorychne dzherelo ta pamiatka istorychnoi dumky ["Homeland War" by the Polish chronicler S. Twardowski as a historical source and a reminder of historical thought]. *Litopysy ta khroniky*. K.: NAN Ukrainy. Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho (in Ukrainian).
- Velychko, S.V., 1991a. *Litopys [Chronicle]*. T. 1. K.: Dnipro (in Ukrainian).
- Velychko, S.V., 1991b. *Litopys [Chronicle]*. T. 2. K.: Dnipro (in Ukrainian).
- Vozniak, M.S. *Istoriia ukrainskoi literatury [History of Ukrainian literature]*. U dvokh knyakh: Navch. vyd. 2-he vyd., vypr. Lviv: Svit.Kn. druha. (in Ukrainian)
- Zerov, N.N., 2002. «Deistvye prezelnoi brany»: Yssledovanye ["The Action of Pretentious Swearing": Research]. *Putivnyk. Instytut rukopysiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernadskoho*. F. 35. Od. zb. 80. Arkush 2 (in Russian).
- Zhytetskyi, P., 1889. Ocherk lyteraturnoi ystoryy malorusskoho narechyia v XVII y XVIII vv. [Essay on the literary history of the Little Russian dialect in the 17th and 18th centuries] Ch.1. K.: Izdaniye «Kiyevskoy stariny» (in Russian).

Стаття надійшла до редакції 02.04.2024.

J. Nikolchenko, V.Deliman

THE CHRONICLE OF SAMIIL VELYCHKO IN THE CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE

Among the wide variety of sources on the history and culture of modern Ukraine, a special place is occupied by the unique historical and literary monuments of the national cultural heritage, which are known by the general name – «Cossack Chronicles» of the 17th-early 18th centuries. Without exaggerating their scientific weight, we can say without a doubt that they really are the foundation in the formation of national science of the history, philosophy and culture of Ukraine.

In this context, the annals of Samovydet, Hryhoriy Hrabianka, Hustyskyi, Lvivskyi, Ostrozhskyi and others are of greatest interest. At the same time, there is no questioning the well-known thesis in the national historiography that the «laures of primacy» belong to the masterpiece of baroque literature and culture of Ukraine – the annals of Samiyl Velichka.

Samiylo Velychko holds the primacy in the representation of detailed information about the history and culture of the grassroots and register Cossacks and the Hetmanship, based on a large number of domestic (from the General Military Office of the Hetmanship) and foreign authentic documentary and narrative sources, which proves the unique scientific nature of the annals and its unique place in the cultural heritage of Ukraine.

Key words: history of Ukrainian culture, Ukrainian baroque culture, Cossack chronicles, Chronicle of Samiyl Velichka, sources of chronicles, cultural heritage of Ukraine.